

Na výzkumu psychického života člověka se dnes podílí velký komplex přírodních, lékařských a společenských věd. Úspěchy ve výzkumu této složité oblasti však v mnohém závisí od hlubokého filosofického ozřejnění dosud známého materiálu a správné metodologické orientace. V dosavadních filosofických pracích o vědomí je často filosofická analýza povrchní a poučky jsou jen deklarovány. Tam, kde šlo o zpracování dílčích filosofických problémů konkrétních věd se experimentální materiál zpracovával nedostatečně hluboko.

Přes velké množství různých studií, svědčících o značné pozornosti, která se v marxistické filosofii této problematice věnuje, jsou ve světové marxistické literatuře syntetisující práce o vědomí velmi vzácné. Kniha J. V. Šorochovové *Problém vědomí ve filosofii a přírodních vědách* vyplňuje tuto silně pocítovanou mezeru.

Jde o práci velmi úspěšnou. Hlavní klady monografie J. V. Šorochovové spočívají v tom, že:

1. autorka vyjadřuje podložené dialektiko-materialistické stanovisko k řadě aktuálních sporných a málo rozpracovaných filosofických problémů, které vyplynuly z výzkumu vědomí v posledních letech;

2. vychází z rozsáhlé moderní světové literatury a analyzuje velké množství experimentálních faktů a dílčích teorií z oblasti psychologie, fyziologie VNČ, neurologie atd., při čemž však její práce zůstává prací filosofickou (i když v různých částech v nestejně míře);

3. velkou pozornost věnuje kritice mechanistických tendencí v řešení problematiky vědomí v marxistické literatuře a též kritice idealistických a mechanistických názorů šířených ve filosofické, psychologické

a medicínské literatuře autorů buržoazních zemí. Autorka dokazuje filosofickou a vědeckou neudržitelnost mechanicismu a idealismu. Zdůrazňuje zvláště gnoseologický a metodologický význam důsledného dialektiko-materialistického stanoviska a jeho plodnost pro výzkum.

První kapitola práce je věnována stručnému výkladu hlavních pouček dialektického materialismu o vědomí. Rozebírá se tu otázka protikladného řešení vztahu hmotného a ideálního v materialistické a idealistické filosofii, společenská podmíněnost vědomí a vztah všelidského a třídního ve vědomí člověka.

Pozornost si v knize zaslouží autorčiny argumenty proti mechanistickým tendencím v pojetí vědomí, se kterými se setkáváme u některých marxistických autorů, zvláště v době po zasedání dvou akademií SSSR o učení I. P. Pavlova v r. 1950.

Autorka zdůrazňuje, že vědomí je proces ideální. Polemizuje též se zastánci představ o substancionálnosti vědomí, které se u některých autorů projevují na př. ve formulaci „odraz ve vědomí“. Podstatu vědomí charakterizuje takto: „Vědomí je odraz, nerozprostraněný, nepřetržitě a neustále se měnící proces poznání, prožitků a činnosti subjektu, proces, který není přímo vnímatelný smyslovými orgány. Avšak tento proces prožívání, toto poznávání a činnost subjektu jsou spjaty s vnímanými a představovanými předměty“ (str. 19).

Podnětný je stručný výklad vztahu individuálního a společenského vědomí. Autorka v této části věnuje pozornost zvláště problému psychologizace sociologie, typickou pro řadu buržoazních sociologických škol, distancuje se však i od nesprávných tendencí sociologizace psychologie a rozebírá hlavní aspekty vztahu marxistické sociologie a psychologie. S autorčinou kritikou t. zv. sociální psychologie v pojetí buržoazních autorů třeba souhlasit. Škoda, že se nevyjadřuje k problému rozvoje so-

¹ J. V. Šorochovová, *Problém vědomí ve filosofii a přírodních vědách*, Nakladatelství politické literatury, Praha 1963, 316.

ciální psychologie na marxistickém základě, k problému v současnosti často diskutovanému.

I v poslední části kapitoly věnované třídinnému a všelidskému ve vědomí najde náš čtenář plodné myšlenky a úvahy namířené i proti vulgarizujícímu přečeňování třídinnosti vědomí se kterým jsme se nedávno občas setkávali v sovětské i naší filosofické literatuře.

Podstatu lidského vědomí nelze hluboko pochopit bez analýzy biologických předpokladů jeho vzniku. Tomuto problému autorka věnovala stručnou druhou kapitolu. Dokazuje zde, že charakter odrazu vnějšího světa i vyššími živočichy nedovoluje konstatovat, že zvířata mají vědomí. Na základě bohatého experimentálního materiálu podtrhuje správnost základní koncepce psychiky zvířat jak ji podává pavlovská škola.

Jednou z nejzajímavějších částí knihy je kapitola o fyziologických základech vědomí. Zde autorska řeší komplex složitých problémů nastolených současným výzkumem lidského mozku tak bouřlivě rozvíjeným řadou lékařskovědných disciplín. Velkou pozornost věnuje kritice psychofyzického paralelismu, z něhož vychází řada vedoucích neurologů v západní medicíně i v současnosti (na př. J. C. Eccles, E. D. Adrian aj.). Autorka obhájí reflexní teorii pavlovské školy a též polemizuje s názory vulgarizujícími některé idey I. P. Pavlova a jeho žáků, které řada filosofů a psychologů obviňuje z mechanismu. Rozhodně vystupuje proti redukci psychického k fyziologickému, které se dopouštějí mechanisté. Každý pokus hodnotit VČ člověka jako výlučně fyziologický jev a též názor, že podmíněný reflex obsahuje jen fyziologické, vede podle názoru autorky k odtržení psychického od fyziologického, ideálního od materiálního. Takové stanovisko není pozicí pavlovskou. „Pro živočichy — píše J. V. Šorochovová — je psychické projevem spojením fyziologických a biologických faktorů jejich existence... Podmíněně reflexní činnost člověka sjed-

nocuje fyziologické se specificky lidskými společenskými podmínkami života a činnosti“ (str. 143).

K řadě základních filosofických problémů neurologie, FVNČ, psychiatrie a psychologie se autorka vyjadřuje v části věnované problému lokalizace vědomí. Vystupuje proti mechanistickým a dualistickým koncepcím v problému „mozek a vědomí“. Kritizuje behavioristické koncepty vědomí, kriticky hodnotí přínos teorie centrencefalického systému a nových experimentálních metod výzkumu mozku. Opírá se tu zvláště o práce W. Penfielda, H. Jaspera, H. Magouna a jiných. Dochází k závěru, že teoretická koncepce autorů teorie centrencefalického systému, zvláště části, týkající se lokalise vyšších psychických funkcí se neztotožňuje s učení o vyšší nervové činnosti a je v podstatě formou psychomorfixké teorie. Po odpadnutí vlny nadšení v souvislosti s novými objevy funkcí podkorových oblastí je jasné, že základní pavlovské stanovisko o vedoucí úloze kůry mozkových hemisfér zůstalo neotřeseno a bylo prohloubeno a doplněno.

Další část této kapitoly je věnována reflexním mechanismům odrazu. Autorka zde především hodnotí nový materiál o úloze různých oddílů nervové soustavy zajišťujících bdělý stav organismu, získaný elektrofyziologickými metodami. V závěru se věnuje rozboru zvláštností vyšší nervové činnosti člověka, zkoumá hlavní podmínky vzniku druhé signální soustavy a rozebírá její úlohu. Učení I. P. Pavlova o II. signální soustavě tvoří fyziologický základ koncepce vědomí rozvíjené sovětskou psychologií.

V další části knihy se J. V. Šorochovová zabývá vymezením vědomí v rámci psychiky člověka. Zdůrazňuje, že vědomí — to je především poznání, rozebírá vztah vědomí a jednání, vědomí a prožitku. Znovu podtrhuje význam druhé signální soustavy pro formování sebeuvědomění člověka. Druhá signální soustava je předně mechanismem zobecňování údajů sebecitění a fyziologickým základem řeči člověka. Au-

torka podtrhuje, že sebeuvědomění jedince nemůže vzniknout mimo lidský kolektiv, který hraje rozhodující úlohu v hodnocení jeho „já“.

Na tuto část organicky navazuje závěrečná kapitola o uvědomělých a neuvědomělých psychických jevech. Oblast neuvědomělého, podvědomí, byla oddávna vyhledávanou doménou spekulativní idealistické filosofie a psychologie. Autorka stručně připomíná historii názorů na neuvědomělé od Leibnize, Kanta, Fichteho přes Hartmana, Freuda až po současné idealisty, stoupence psychoanalýzy (O. Fenichel, C. Thompson, K. Horney aj.). Zde autorka podává nejen zevrubnou kritiku podstaty freudovské psychoanalýzy, spočívající na idealistické teorii neuvědomělého, ale stručně vykládá interpretaci neuvědomělého jak ji podává dialekticko-materialistická psychologie. Uvědomělé a neuvědomělé jsou vlastnosti psychického odrazu člověka, tyto pojmy se vztahují pouze k charakteristice psychických jevů. Na rozdíl od freudovské koncepce, která je budována na představě o tom, že hlavní formou neuvědomělé psychiky jsou instinkty, materialistická psychologie vychází z názoru, že vlastnost uvědomělosti nebo neuvědomělosti odrazu se vztahuje jedině k podmíněným reflexům člověka. Instinkty jsou fyziologická a ne psychická činnost. Sami o sobě proto

nejdou ani uvědomělé ani neuvědomělé, avšak jejich odraz člověkem může být uvědomělý nebo neuvědomělý. V další části věnované některým podmínkám přeměny neuvědomělého odrazu reality v uvědomělý autorka vyzdvihuje význam učení Pavlova o dynamice vzruchu a útlumu a jeho teorie snu a hypnotických stavů pro správné pochopení vztahu uvědomělého a neuvědomělého. Závěrem se stručně dotýká problematiky uvědomělé a neuvědomělé regulace chování.

S celkovou koncepcí knihy i s řešením hlavních problémů nutno, podle našeho názoru souhlasit. Pravda, celou řadu otázek autorka jen nadhodila, jiných se vůbec nedotkla. Přesto však je její výklad ucelený a vcelku hluboký.

Monografie J. V. Šorochovové je významným přínosem k dialekticko-materialistickému řešení problematiky vědomí a v podstatě shrnuje dosavadní diskuse a současné výsledky výzkumu. Svými klady se stává nepostradatelnou nejen pro potřeby výuky a propagandy dialektického materialismu na potřebné úrovni, ale i pro speciální výzkum lidské psychiky.

Podobně jako nedávno práce S. L. Rubinštejna o vědomí, stává se kniha J. V. Šorochovové základem pro další posuzování této složité problematiky.

J. Kops

ĎALŠÍ KROK V ROZPRACOVÁVÁNÍ FILOZOFICKÝCH OTÁZOK ATEIZMU

V oblasti marxistickej kritiky náboženstva a jeho prekonávanie je ešte veľa nerozpracovaných problémov a život prináša stále novšie. Ďalší rozvoj marxistického filozofického myslenia, ako aj praktické potreby súvisiace s výchovou k vedeckému svetovému názoru, vyžadujú si viac iniciatív, aktivity, dôslednosti a vedeckej hĺbky pri riešení filozofických otázok ateizmu. Túto skutočnosť si stále väčšími uvedomujú tak filozofi, ako aj ostatní pracovníci ideologického frontu, predovšetkým aktívni pracov-

níci v oblasti vedecko-ateistickej výchovy a propagandy. Filozofické otázky sa stále viac stávajú predmetom záujmu a výskumu nielen jednotlivých filozofov, ale aj filozofických pracovísk. Dôkazom toho je aj zborník prác o filozofických problémoch ateizmu, pripravený pracovníkmi Filozofického ústavu Akadémie vied SSSR.*

Sborník, za ktorým majú periodicky na-

* Filozofskie problemy ateizma, Moskva 1963, 278.